

Yılmaz, Gökçehan Aysel, “Bayburtlu Zihnî ve Emin Hilmi Efendi’nin Şiirlerinde Trabzon’daki Yöneticiler (1855-1860)”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/15, ss.345-352.
DOI: 10.31765/karen.1140135

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.

This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

BAYBURTLU ZİHNÎ VE EMİN HİLMİ EFENDİ’NİN ŞİİRLERİNDE TRABZON’DAKİ YÖNETİCİLER (1855-1860)*

Gökçehan Aysel YILMAZ**

* Araştırma Makalesi / Research Article

** Dr.,
Trabzon/TÜRKİYE
 gokcehanagaoglu@gmail.com
ORCID : 0000-0003-3815-135X

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Valilik, Defterdarlık, Bayburtlu Zihnî, Emin Hilmi Efendi

Keywords: Trabzon, Governorship, Financial Authority, Bayburtlu Zihnî, Emin Hilmi Efendi

Öz: Bayburtlu Zihnî ve Emin Hilmi Efendi, XIX. yüzyılın ortalarında Trabzon’da yaşamışlardır. Bayburtlu Zihnî, Trabzon’da medrese eğitimi görmüş; bu şehirde katiplik, mal müdürlüğü gibi memuriyetlerde bulunmuştur. Emin Hilmi Efendi ise Trabzon’da doğup büyümüş; divan katipliği, meclis üyeliği, sandık emniyeti yapmıştır. Bayburtlu Zihnî mesnevisi *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*’de, Emin Hilmi Efendi ise *Dîvân*’ında Trabzon’un o dönemki yöneticilerini, şehirdeki imar faaliyetlerini ve buradaki sosyo-ekonomik değişimleri konu etmişlerdir. Vali Mehmed Besim Paşa, Vali Ahmed İzzet Paşa ve defterdar Çukadar-zâde Câzim Bey; söz konusu eserlerde adı anılan yöneticilerdir. Bayburtlu Zihnî, Çukadar-zâde Câzim Bey’i ağır bir dille hicvetmektedir. Defterdarın özel hayatına dair gayri-ahlakî yaşam tarzı, rüşvet, yolsuzluk, görevi kötüye kullanma gibi suçlamalarda bulunulan bu hicviye 54 beyitten oluşmaktadır. Vali Ahmed İzzet Paşa ise *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*’de yönetimde etkisiz kalması yüzünden eleştirilmektedir. Emin Hilmi Efendi, Çukadar-zâde Câzim Bey’e sunduğu “Trabzon” redifli 18 beyitlik kasidesini; bir beytinde Vali Mehmed Besim Paşa’nın, bir beytinde ise defterdarın övgüsü olacak şekilde kaleme almıştır. Bu iki isim kasidede şehre yaptıkları hizmetlerle yüceltilmektedir. Çalışmada bahsi geçen şiirlerden hareketle Trabzon’un o dönemdeki yöneticilerinin şehre katkıları/zararları incelenecek ve şairlerin devlet otoritesine ilişkin görüşleri anlaşılmasına çalışılacaktır.

ADMINISTRATIVE CHIEFS (1855-1860) OF TRABZON IN BAYBURTLU ZIHNI AND EMİN HİLMİ EFENDİ’S POEMS

Abstract: Bayburtlu Zihnî and Emin Hilmi Efendi lived in Trabzon in the middle of the XIXth century. Bayburtlu Zihnî had a madrasa education in Trabzon; he worked as a clerk, finance officer in this city. Emin Hilmi Efendi was born and raised in Trabzon; he worked in this city as a council clerk, council member, government treasurer. Bayburtlu Zihnî in his masnawi *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî* and Emin Hilmi Efendi in his *Dîvân*, talked about the administrators of Trabzon at that time, the development activities in the city and the socio-economic changes there. Governor Mehmed Besim Pasha, Governor Ahmed İzzet Pasha and receiver general (defterdar) Çukadar-zâde Câzim Bey; are the leaders mentioned in these books. Bayburtlu Zihnî satirizes Çukadar-zâde Câzim Bey with a he-

Geliş Tarihi / Received Date: 04.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.08.2022

avy language. This satire, which is accused him of immoral lifestyle, bribery, corruption and abuse of office, consists of 54 couplets. Governor Ahmed Izzet Pasha, on the other hand, is criticized in *Sergüzeşt-nâme-i Zihni* for being ineffective in the administration. Emin Hilmi Efendi presented an 18-couplet ode (kaside) to Çukadar-zâde Câzim Bey with the redif "Trabzon". The poet praises the

Governor Mehmed Besim Pasha in one couplet of this eulogy and the receiver general (defterdar) in another couplet. These two names are glorified with their services to the city in the eulogy. Based on the poems mentioned in the study, the contributions/damages of the administrators of Trabzon at that time to the city will be examined and the poets' views on state authority will be tried to be understood.

Giriş

Trabzon, ilk Çağ kaynaklarında Trapezus ve Trapeza, Batılı kaynaklarda Trebizonde, Trapezunt ve Trebisond, İslamî kaynaklarda Atrabezun ve Trabezude isimleriyle¹ kaydedilen bir şehir olup Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli merkezlerinden biridir. XVII. yüzyılda eyalet olan Trabzon'un idari sınırları, 1860 yılına gelindiğinde "Rize'nin tâbi olduğu Trabzon sancağı, Giresun'un bağlı olduğu Ordu sancağı, Karahisar sancağı, Batum ve Acara'nın içinde bulunduğu Lazistan sancağı ve Gümüşhane sancağından"² oluşmaktadır. XIX. yüzyılda yaşanan 1821-Tuzcuoğlu ayaklanması, 1825-Şatıroğlu ayaklanması, 1856 Kırım Savaşı sonrası göçmen dalgası, 1867-Trabzon yangını; şehirde siyasî ve toplumsal hareketliliklere sebebiyet vermiştir. Bu yüzyılın ortalarında Trabzon'da görev yapan valiler Mehmed Besim Paşa (Kasım 1855-Aralık 1856), Ahmed İzzet Paşa (Ağustos 1858-Ağustos 1860) ve defterdar Çukadar-zâde Câzim Bey'in isimleri Bayburtlu Zihnî'nin mesnevisi *Sergüzeşt-nâme-i Zihni*'de³ ve Emin Hilmi Efendi'nin *Dîvân*'ında⁴ geçmektedir.

Bayburtlu Zihnî ve Emin Hilmi Efendi, devlet memuriyetindeki tecrübelerini şiirlerine yansıtmış; birlikte çalıştıkları devlet adamlarına ilişkin değerlendirmelerini beyitlerinde dile getirmişlerdir. *Sergüzeşt-nâme-i Zihni*'de Ahmed İzzet Paşa eleştirilmekte; Çukadar-zâde Câzim Bey ise ağır bir dille hicvedilmektedir. Bayburtlu Zihnî, bu isimlerin hataları yüzünden sıkıntılar çeken Trabzon halkı adına üzüntü duymaktadır. Emin Hilmi Efendi'nin *Dîvân*'ında bahsi geçen defterdar ve o dönemin valisi Mehmed Besim Paşa övülmekte; şehir halkının onlar sayesinde yaşadığı refah anlatılmaktadır. Yaklaşık aynı yıllarda aynı şehirde görev yapan iki şairin, Trabzon'un o dönemki yöneticilerine, siyasî ve sosyal yapısına ilişkin zıt görüşleri dikkate değer bir özellik taşımakta olup çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Şairlerin söz konusu isimlerle ilgili beyitleri incelenerek XIX. yüzyılda taşrada yetişmiş iki Osmanlı aydınının otoriteye ilişkin değer yargıları ve bürokratik yapının işleyişine/aksaklıklarına bakış açısı anlaşılacaktır.

1. Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeşt-nâme-i Zihni*'sinde Çukadar-zâde Câzim Bey ve Vali Ahmed İzzet Paşa

Yaşadığı çağa "tanıklık" eden bir şair olan Bayburtlu Zihnî, 1797 yılında Bayburt'ta doğmuştur. Trabzon ve Erzurum'da medrese eğitimi gördükten sonra *Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî*'nde katipliğe başlayarak Osmanlı bürokrasisine girmiştir. Ardından Moralı Derviş Paşa, Rauf Paşa, Galip Paşa, Eğinli Sâlih Paşa, Hazinedar-zâde Osman Paşa gibi devlet adamlarının katipliklerinde bulunmuştur. 1846'da Hopa'ya mal müdürü olarak tayin olmuş; sonrasında 1859 yılında vefat edene kadar Karadeniz'de Of, Ünye, Sürmene, Vakfıkebir gibi yerlerde bu görevi sürdürmüştür.⁵ Şair, kendi hayatından kesitlere, özel yaşamına, öğrencilik ve memuriyet yıllarına, görev,

¹ Tekindağ, 1979: 456-457; Usta, 1999: 14; Yılmaz, 2020: 20.

² Lowry-Emecen, 2012: 301.

³ Demirayak Özsoy: 1997.

⁴ İmamoğlu: 2009.

⁵ Bayburtlu Zihnî'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sakaoğlu-Alptekin, 1990: 10; Uçman: 1992; Köprülü, 2004: 473-474; Özger, 2004: 213.

eğitim vb. sebeplerle yaşadığı şehirlere mesnevisi *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*'de yer vermiştir. Görev yaptığı bölgelerde devlet teşkilatının aksaklıkları, yöre halkının sorunları mesnevisinde geniş bir yer tutmakta; yöneticilere ve devlet adamlarına yazdığı hicviyeler⁶ içerisinde bu konulara değinmektedir. Hicviye yazdığı isimlere karşı kullandığı küfürlü dil ve onlara yönelttiği ağır ithamlar, Bayburtlu Zihnî'nin "geçimsiz" bir kimse olduğunu düşündürmekle birlikte; mahkemelerde ve devlet kurumlarında yaşadığı adaletsizliklerin, şairi bu türden bir üsluba yönelttiği de ihtimal dâhilindedir.

Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*'sinin "*Trabzon Defterdârı Câzim Beg Şe'ninde*" başlıklı bölümünde defterdar Çukadar-zâde Câzim Bey⁷ hicvedilmektedir. Şair ve defterdar, Trabzon'a gelmeden önce Erzurum'da birlikte görev yapmışlar; bu esnada aralarında olumlu bir ilişki kurmuşlardır. Ömer Faruk Akün şairin bu ismi, Erzurum defterdarı olduğu yıllarda "fazilet ve meziyetleri" ile övdüğünü belirtmektedir.⁸ Saim Sakaoğlu da şairin 1850'de Erzurum'a geldiğini, kendisini şehrin valisi Zarif Paşa'ya ve defterdarı Cazim Bey'e sevdirmeyi bildiğini aktarmaktadır.⁹

Bayburtlu Zihnî ve defterdarın arasındaki husumete varan anlaşmazlıklar, şairin Sürmene'den azledildiği döneme dayanmaktadır. Görevinden alınmasının sebebinin Çukadar-zâde Câzim Bey olduğunu düşünen şair; bunu hak edecek suçunun, kabahatinin ne olduğunu bilmediğini ifade etmektedir.

Evvelâ Sürmene'den 'azlîme oldun bâ'is
Ben de bilmem ne idi cürm ü kabahat Câzim

Mansabım aldın elimden halfimden bükdün
İki bin guruşu bir tahta da rüşvet Câzim¹⁰

Bayburtlu Zihnî, Erzurum'da görev yaparken tanıdığı ve takdir ettiği defterdarın hicvine, ona "hâin", "bî-din ü mürüvvet", "münkir", "bî-mezheb ü millet" diye hakaretler ederek başlamaktadır. "Doymaz üç beşle" sözüyle rüşvet aldığını ima etmektedir. Şaire göre herhangi bir eyalette "lâşe-i rişvete" kuzgun gibi hızla atılan onun gibi kimse bulunmaz. Bayburtlu Zihnî, "böyle" birine yetkiler verdiği için şehrin valisi Ahmed İzzet Paşa'ya da isim zikretmeden sitem etmektedir.

Seni ey hâin ü bî-din ü mürüvvet Câzim
Seni ey münkir ü bî-mezheb ü millet Câzim

⁶ Bayburtlu Zihnî, mesnevisinde Burdur'da görev yapan kaymakamlar İzzet Bey ve Raif Bey, Erzurum'dan Vilayet Katibi Ali Namık Bey, Hopa Sancak Valisi Kör Galip Paşa, Kudüs Valisi Deli Haydar Paşa, Trabzon'dan defterdarlar Nüzhet Bey, Tahsin Bey ve Çukadar-zâde Câzim Bey, Karantina Katibi Vehbi Efendi ve Kadı Erzincanlı Şerif Efendi gibi bürokratları hicvetmiştir (Demirayak Özsoy, 1997). Bu şiirler arasından defterdar Çukadar-zâde Câzim Bey'e yazılan hicviye; şairle aynı dönemde Trabzon'da yaşayan Emin Hilmi Efendi'nin aynı isme yazdığı methiye ile karşılaştırılabilmek amacıyla çalışmaya konu edinilmiştir.

⁷ Çukadar-zâde Câzim Bey, İstanbul'da doğmuş; Dîvân-ı Hümâyûn kalemlüğünde, Dîvân-ı Mühimme, Maliye Mektûbî ve Ankara Mal Müdürlüğü'nde görev yapmıştır. H. 1268/ M. 1851-1852'de Erzurum defterdarı olarak atanmış; Trabzon'da da bu makama getirilmiştir. Vefat tarihi, Sicill-i Osmânî'de H. 1286/ M. 1869-1870 olarak kaydedilmiştir (Akbayar, 1998: 385).

⁸ Ömer Faruk Akün, Bayburtlu Zihnî'nin divanının 49. ve 50. Sayfalarında, Çukadar-zâde Câzim Bey'i öven şiirler olduğunu işaret etmiştir (1965: 316). Ayrıca şairin bu isim için yazdığı bir manzumeye ilişkin bilgiler vermiştir: "Kitap meraklılarından olan Câzim Efendi'nin kütüphanesine nasıl değerli kitaplar topladığını Erzurum'da defterdar iken istinsah ettirdiği İbn-i Haldun nüshasının tamamlanması münâsebetile tanzim ettiği 1269 tarihli manzumede, Bayburtlu Zihnî şöyle ifade eder:

*Fiinân-ı mecma'ü'l-bahreyni câmi' çok kitab aldı
Kodu dolaba gûya mâcerâ-yı rab'-ı meskûna
Kimin aldı kimin yazdırdı sarf-ı sim ü zer kıldı
Dahî bu İbn-i Haldûnu meâl-i kafla nûna"* (Akün, 1965: 314).

⁹ Sakaoğlu, 1988: 19.

¹⁰ Demirayak Özsoy, 1997: 138.

Doymaz üç beşle meğer ismi hisâbı-âsâ
 Elli bir kîr ola kim kıla kanâ'at Câzim
 Bir eyâletde 'aceb var mı senin gibi eder
 Lâşe-i rişvete kuzgun gibi sür'at Câzim
 Vay ol vâliye kim sen gibi defterdâra
 Ede teslîm-i mühimmâtla himmet Câzim¹¹

Bayburtlu Zihnî, Çukadar-zâde Câzim Bey'i hicvetmesinin asıl sebeplerini aşağıdaki beyitlerde açıklamaktadır. Şair, bu şehrin halkı için üzülmemekte; onların zulme uğradığını düşünmektedir. Defterdarın yaptıklarından biraz bahsettiğinde bunu işitenler, ona lanet okumaya başlayacaklardır. Bu kişinin devlet kademesindeki cesaretini ve serbest davranışlarını, "öldürüp diyetini vermeye" benzetmektedir. Onun döneminde halk, Trabzon'dan göç etmeye başladığı için kanunla katledilecek ilk kişi Çukadar-zâde Câzim Bey olmalıdır. Çünkü şehre verdiği zarar haddini aşmıştır; artık bunun bir çaresinin bulunması gerekmektedir. Görevi boyunca yaptığı işleri teftiş için bir müfettiş gelecektir. Soruşturmanın sonucunda öldürülmez de sürgün edilirse buna bile minnet etmesi lazımdır. Bu gösteriş, bu kibir, bu vakar ve bu davranışlar "çuhadar"lık¹² için fazladır. Vali Ahmed İzzet Paşa'nın üzerinde etkili olmuş, onu "sihir silsilesi"ne çekmiş; eyaletin yönetimini ele geçirmiştir. Hükümetin emirleri hep onun elindedir; oysa iki cambazın bir ipde oynadığı işitilmemiştir. Defterdar, kendini üç sene boyunca "Trabzon Tanrısı" olarak görmüş ve bu hakareti yanına kar kalır sanmıştır.

Etdiğinden birezin bahs edeyim ki işiden
 Eyleye sedd-i sima' okuya la'net Câzim
 Ne cesâret bu ne serbeslik idi meclisde
 Öldürüb diyyetimi vermeğe gayret Câzim
 Şeri' kânûn ile katl olmalı sensin evvel
 Ki Trabzon'da 'arz eyledi rihlet Câzim
 Zararın halka Trabzon'a haddin aşdı
 Hele bul kendine bir çâre hamâkat Câzim
 Yediğin herzeyi teftişe müfettiş geliyor
 Hele katlolmaz isen nefye ne minnet Câzim
 Bu ta'azzum bu tekebbür bu vakâr u bu edâ
 Çukadarzâdeliğe çok bu cesâret Câzim
 Çekdin 'İzzet Paşa'yı silsile-i teshîre
 Dizginin altına girmişdi eyâlet Câzim
 Kim işitmiş iki canbaz bir ipde oynar
 Hep elindeydi senin emr-i hükûmet Câzim

¹¹ Demirayak Özsoy, 1997: 133-135.

¹² Çuhadar kelimesinin sözlükteki "hizmetçi, kapıcı; memur"dur (Devellioğlu, 2006: 191).

Kendini üç sene Tanrı-yı Trabzon bildin

Yanına kalır mı sandın bu hakâret Câzim¹³

Bayburtlu Zihnî ve Çukadar-zâde Câzim Bey arasındaki anlaşmazlık, ikisine de zarar vermiş; ikisi de bu yüzden görevlerinden olmuştur. Şairin onun hakkında söyledikleri ve yazdıkları, defterdarın şehirden sürülmesine sebep olmuştur.¹⁴ Çukadar-zâde Câzim Bey de Bayburtlu Zihnî'nin idam edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁵ Şairin yazdığı bu hicivde, kişisel sebeplerle ağır bir dil kullandığı düşünülebilir. Hatta, defterdara yöneltilen rüşvet, makamını şahsî çıkarları için kullanma, ahlak dışı özel yaşam gibi ithamların da şair tarafından mübalağalı bir biçimde yöneltildiği, ihtimal dâhiline olabilir. Şairin Ahmed İzzet Paşa'ya yönelttiği eleştirilerde ise daha temkinli bir dil kullandığı görülmektedir. Ancak Bayburtlu Zihnî'nin bu tercihinin, valilik makamına duyduğu saygıyla/korkuyla ilgili olduğu düşünülmemelidir. Çünkü Ser-güzeşt-nâme-i Zihnî'nin “*Der Beyân-ı Giriften-i Müdüriyye*” ve “*Der Beyân-ı Kazîyye-i Kudüs-i Şerif*”¹⁶ bölümlerinde Hopa Sancak Valisi Kör Galip Paşa ve Kudüs Valisi Deli Haydar Paşa'yı hicvettiği beyitler bulunmaktadır.

2. Emin Hilmi Efendi'nin Dîvan'ında Çukadar-zâde Câzim Bey ve Vali Mehmed Besim Paşa

Emin Hilmi Efendi 1831 yılında Trabzon'da doğmuş; hayatının büyük bir kısmını bu şehirde geçirmiştir. 1849 yılında dönemin Trabzon valisi Hayreddin Paşa'nın divan katibi olarak memuriyete atılmış; yine bu şehirde meclis üyeliği, mektubî kaleminde mümeyyizlik ve vilayet gazetesinde muharrirlik yapmıştır.¹⁷ En önemli eseri *Dîvân*'ı olup 1877 yılında basılmıştır. Divanında 147 adet tarih manzumesi vardır; 85'i Trabzon ile ilgilidir. Ayrıca şehrin yetiştirdiği Trabzonlu Tâlib Efendi, Müderris Hacı Fehmî Efendi gibi şairlerle müşterek gazeller yazmıştır.¹⁸ Emin Hilmi Efendi'ye şairlik ilhamını, doğup büyüdüğü şehrin verdiğini söylemek mümkündür.

Emin Hilmi Efendi'nin divanında, defterdar Çukadar-zâde Câzim Bey'e sunduğu, 16 beyitlik, “Mef'ûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Fe'ûlün” vezniyle yazılmış; “Trabzon” redifli bir kaside bulunmaktadır. Kaside, bir beytinde dönemin Trabzon valisi Mehmed Besim Paşa'nın, bir beytinde defterdarın övgüsü olacak şekilde kaleme alınmıştır. Şair, “o” sene Trabzon'da güler yüzler görmüş; bu neşenin sebebini sorunca bütün Trabzonlular bir kıt'a okumuşlardır. Bu beyitlerden itibaren Vali Mehmed Besim Paşa'nın ve defterdar Çukadar-zâde Câzim Bey'in övgüsüne başlanmıştır.

Oldukda bu yıl hatve-res-i cây-ı Trabzon

Gördüm ki güler rûy-ı dil-ârâ-yı Trabzon

Sordum sebeb-i nüzhetini okudı cümle

Şu kıt'a-i dil-cûyü berâyâ-yı Trabzon¹⁹

Defterdar, zamanının gönül süsleyeni ve Trabzon'un kalbinin ortasındaki siyah noktanın açılma sebebidir. Çukadar-zâde Câzim Bey öyle bir defterdardır ki irfan defterinin başı ve Trabzon'un sevinçler doğuran, gayretler artıran kişisidir. Öyle bir defterdardır ki onun iyilikler sofrasında Trabzon'un beyi de dilencisi de doyar. Öyle bir defterdardır ki fesatlıklar ipliğinin kesip atanı, Trabzon'un gayret ipliğini süsleyeni olmuştur.

¹³ Demirayak Özsoy, 1997: 136-137.

¹⁴ Baba, 2009: 47.

¹⁵ Fındıkoğlu, 1950: 65-66.

¹⁶ Demirayak Özsoy, 1997: 21-22; 27-38.

¹⁷ Uzun: 1995.

¹⁸ Aksoyak: 2003.

¹⁹ İmamoğlu, 2009: 100.

Hem defteri-i mes'adet-ârâ-yı zamândır
 Bâdî-i güşâdî-i süveydâ-yı Trabzon
 Bir defteri-i asr ki ser-defter-i irfân
 Zât-ı himem-efzâsı tarab-zây-ı Trabzon
 Bir defteri-i vakt ki hân-ı kereminde
 Sîr olmadadır bay u gedâhâ-yı Trabzon
 Ey defter-i câzim-i ser-habl-i mefâsid
 Silk-i himemin râbıta-pîrâ-yı Trabzon²⁰

Emin Hilmi Efendi'ye göre halkın yüzüne müjdeli eserleri veren, Trabzon'un yüce valisi Mehmed Besim Paşa'nın adımının uğurudur. Onun iyiliğinin güneşi Trabzon'a parıltı vermektedir. Öyle bir misafirperver validir ki onun lütfunun denizini, Trabzon'daki denizle karşılaştırmak gerekirse Karadeniz "bir içimlik su" gibi kalır. Öyle övgüye değer bir validir ki onun hakkında Trabzon'un övgü incileri saçılrsa uygundur. Valinin güzel huyları sayesinde Trabzon cennete dönmüştür.

Ruhsâre-i halka veren âsâr-ı beşâret
 Yümn-i kadem-i vâlî-i vâlâ-yı Trabzon
 Bir vâlî-i âlî-i felek-câh-ı cihân kim
 Mihr-i keremi şa'sa'a-bahşâ-yı Trabzon
 Bir vâlî-i mükrim ki yem-i lutfına nisbet
 Kalur bir içim su gibi deryâ-yı Trabzon
 Bir vâlî-i memdûh ki saçılrsa becâdır
 Hakkında le'âlî-i senâyâ-yı Trabzon
 Mâlik olub ol vâlî-i rıdvân-ı hısâle
 Cennetlere döndü gibi sahrâ-yı Trabzon²¹

Emin Hilmi Efendi, Trabzon'a hizmet veren defterdar Çukadar-zâde Câzim Bey'e ve Vali Mehmed Besim Paşa'ya yukarıdaki beyitlerde teşekkür etmektedir. Şehrine duyduğu sevgiyi divanındaki şiirlere yansıtan Emin Hilmi Efendi'nin bu iki isme yönelttiği övgülerde samimi olduğu açıkça belli olmaktadır. Ayrıca Çukadar-zâde Câzim Bey'in "virdim" redifli gazeline tahmisi bulunan şairin, defterdarın edebî kimliğini de takdir ettiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bayburtlu Zihnî ve Emin Hilmi Efendi'nin görev yaptıkları şehirler, buralarda buldukları dönemler, vefat ettikleri tarihler göz önünde bulundurulduğunda; iki şairin de Trabzon'da aynı yıllarda yaşadıkları bilgisine ulaşılmaktadır. Emin Hilmi Efendi için memleketi Trabzon, önemli bir ilham kaynağıdır. Bayburtlu Zihnî ise farklı noktalarında görev yaptığı bu şehrin, yöneticilerin kişisel hırsları nedeniyle zarar gördüğüne tanık olmuş; bu üzüntüsünü "kendine has" üslubuyla dile getirmiştir. İki şair de şehrin o dönemdeki defterdarı Çukadar-zâde Câzim

²⁰ İmamoğlu, 2009: 101.

²¹ İmamoğlu, 2009: 101.

Bey'i tanımıştır. Ancak Bayburtlu Zihnî defterdarı nefretle, Emin Hilmi Efendi ise övgüyle anmaktadır.

Çukadar-zâde Câzim Bey, *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*'de mesleğinde başarısız, makamını çıkarları için kullanan bir bürokrat olarak tasvir edilirken Emin Hilmi Efendi'nin beyitlerinde cömert, adil, şehre huzur getiren bir isim olarak yer almaktadır. Defterdara söz konusu şiirlerde yöneltilen iki farklı bakış açısının; birlikte çalıştığı valiler Mehmed Besim Paşa ve Ahmed İzzet Paşa'nın kişilikleri ve hizmetleriyle ilişkili olduğu da düşünülebilir. Ancak valilerin görev yaptığı tarihler olan 1855-1860 yılları arasında şehrin aldığı/ verdiği göçler ve yaşanan büyük yangın gibi sebeplerle Trabzon'da, Emin Hilmi Efendi'nin kasidesinde anlatıldığı gibi olumlu bir havanın sürmediği de kaynaklarda yazılıdır. Bu durumda şairlerin şiirlerine husumet, dostluk, sevgi vb. kişisel sebepleri yansıttıkları; böylelikle iki farklı görüşün beyitlerde dile getirildiği kesinlik kazanmaktadır. Ayrıca Bayburtlu Zihnî'nin Erzurum'da olduğu yıllarda yazdığı beyitlerine, *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*'deki hicviyesine ve Emin Hilmi Efendi'nin kasidesine taşınan Çukadar-zâde Câzim Bey'in, görev yaptığı şehirlerde iz bırakan bir devlet adamı olduğu anlaşılmaktadır.

Sergüzeşt-nâme-i Zihnî'deki hicviyede ve Emin Hilmi Efendi'nin kasidesinde Trabzon'un valileri Mehmed Besim Paşa ve Ahmed İzzet Paşa anılmaktadır. Bayburtlu Zihnî, Ahmed İzzet Paşa'ya şehrin yönetiminde etkisiz kalması, kendi yetkilerini Çukadar-zâde Câzim Bey'e devretmesi gibi sebeplerle sitem etmektedir. Emin Hilmi Efendi ise Mehmed Besim Paşa'ya olan sevgisini ve saygısını kasidesinde açıkça yansıtmaktadır.

Son olarak Bayburtlu Zihnî'nin ve Emin Hilmi Efendi'nin devlet otoritesine karşı tutumları şiirlerinde açıkça okunabilmektedir. Defalarca sürgün edilmiş, görevinden el çektirilmiş bir şair olan Bayburtlu Zihnî, devlet yönetimine, yöneticilere ve "adalet" kavramına adeta "küs-kün"dür. Buna karşılık Emin Hilmi Efendi, varlıklı bir çevrede yetişmiş, yöneticilerle olumlu ilişkiler kurmuş ve atandığı memuriyetlerde sorun yaşamadan görevini sürdürmüştür. Bu sebeple de yönetici zümresi, Emin Hilmi Efendi'nin şiirlerinde şikâyet sebebi değil; övünç ve gurur vesilesi olarak yer almaktadır. İki şairin beyitleri arasında bakış açısı ve üslup farklılığı bulunmakla birlikte; *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî* ve *Emin Hilmi Efendi Dîvanı*, Trabzon'un XIX. yüzyıl ortalarındaki siyasî ve sosyo-kültürel hayatına önemli ölçüde tanıklık etmiş iki edebî kaynak olarak kabul edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

Akbayar, Nuri (1998), *Sicill-i Osmani*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Aksoyak, İsmail Hakkı (2003), "Trabzonlu Emin Hilmi'nin Müşterek Şiirleri", *TÜBAR*, XIV-Güz, 43-64.

Akün, Ömer Faruk (1965), *Şinasî'nin Fatin Tezkiresi Baskısındaki Yeni Biyografik Bilgiler*, İstanbul.

Baba, Mustafa Okan (2009), *Bayburtlu Zihnî*, İstanbul: Heyamola Yayınları.

Demirayak Özsoy, Betül (1997), *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî (Bayburtlu Zihnî)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Devellioğlu, Ferit (2006), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri (1950), *Bayburtlu Zihnî- Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi*, İstanbul: Ülkü Basımevi.

İmamoğlu, Ahmet Hilmi (2009), *Şair-i Mâhir Trabzonî Emin Hilmi Efendi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı*, Ankara: Serander Yayınları.

Köprülü, M. Fuad (2004), *Saz Şairleri I-V*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Lowry, Heath W. ve Emecen, Feridun (2012), “Trabzon”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 296-301.

Özger, Yunus (2004), “Bayburtlu Şair Zihnî’nin Ölümü ve Tereke Defteri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 26, 211-225.

Sakaoğlu, Saim (1988), *Bayburtlu Zihnî*, İstanbul.

Sakaoğlu, Saim ve Alptekin, Ali Berat (1990), *Bayburtlu Zihnî Bibliyografyası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin (1979), “Trabzon”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, 12/1, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 455-477.

Uçman, Abdullah (1992), “Bayburtlu Zihnî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 229-230.

Usta, Veysel (1999), *Anabasis’ten Atatürk’e Seyahatnamelerde Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon.

Uzun, Mustafa İsmet (1995), “Emin Hilmi Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 115-116.

Yılmaz, Berk (2020), *Trabzon İli Geleneksel Halk Bilgisi ve Etnografyası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.